

ТЕМА 3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПІДСТАВИ

План

1. Поняття кримінальної відповідальності. Її ознаки.
2. Кримінально-правові відносини: поняття та структура.
3. Підстави кримінальної відповідальності у чинному законодавстві та теорії кримінального права.
4. Форми реалізації кримінальної відповідальності.

1. У кримінальному законодавстві України не дається поняття кримінальної відповідальності, але це поняття часто зустрічається у КК України (наприклад, Розділ II «Закон про кримінальну відповідальність» та Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності»). Однак у науці кримінального права дається поняття кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність – це передбачене КК України обмеження прав і свобод особи, яка вчинила КП, що індивідуалізуються в обвинувальному вироку суду і здійснюються спеціальними органами виконавчої влади держави.

Види кримінальної відповідальності:

Позитивна (перспективна) кримінальна відповідальність – це усвідомлення особою обов'язку додержання кримінально-правової заборони.

Потенційна кримінальна відповідальність – це загроза покаранням, яка міститься у кримінальному законі і яка може бути реалізована у майбутньому щодо кожного, хто скоїть КП.

Ретроспективна (негативна) кримінальна відповідальність – це відповідна реакція держави на вчинене в минулому КП; вид і міра обмеження державною владою передбачених законом прав і свобод особи, яка вчинила КП.

Для кримінальної відповідальності характерні всі ознаки юридичної відповідальності, але вона має ще і свої власні:

- а) це вид державного примусу;
- б) вид і міра обмежень особистого, майнового або іншого характеру;
- в) зазнавання зазначених обмежень завжди має вимушений характер;
- г) кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення КП.

Реалізується кримінальна відповідальність у рамках кримінально-правових відносин.

2. *Кримінально-правові відносини* – це певні правовідносини, в рамках яких здійснюється взаємодія особи, що вчинила КП, і суду та спеціальних органів держави.

Однак кримінально-правові відносини варто пов'язувати не тільки із вчиненням КП, а і з суспільно-небезпечними діями неосудної особи та особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності.

Як і всі суспільні відносини, кримінально-правові відносини мають свою структуру:

- суб'єкт;
- об'єкт;
- зміст.

Суб'єктами таких відносин є, з одного боку, особа, яка вчинила КП, а з іншого – держава в особі органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Об'єктом таких відносин є ті особисті, майнові або інші блага, обмеження яких передбачається в санкції кримінально-правової норми, за якою особа визнається винною у вчиненні КП.

Зміст кримінально-правових відносин – це взаємні права та обов'язки суб'єктів цих відносин. У особи, яка вчинила КП, виникає обов'язок потерпіти заходи кримінально-правового характеру при дотриманні наданих їй законом прав. А у держави виникає обов'язок відреагувати на вчинене КП. У держави виникають владні повноваження щодо особи, яка вчинила КП, а в особи – обов'язок підкоритися законному обмеженню державою її певних прав і свобод. При цьому, як правило, ця особа має право вимагати від держави, щоб її дії були правильно кваліфіковані; покарання було призначене лише в межах санкції тієї статті КК України, яка передбачає вчинене нею КП, при врахуванні відповідних положень про врахування пом'якшуючих обставин та особи засудженого. Держава уповноважена засудити злочинця за вчинене ним діяння і таким чином обмежити його правовий статус у межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності і строків погашення або зняття судимості, при цьому зобов'язана забезпечити правильну кваліфікацію вчиненого, призначити покарання відповідно до вимог КК України з урахуванням тяжкості вчиненого КП, особи винного, а також обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Кримінально-правові відносини виникають з моменту вчинення КП. Кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, на підставі якого винний має реально відбутися призначене йому покарання, виникають кримінально-виконавчі правовідносини, які приєднуються до охоронних кримінально-правових відносин і в межах яких переважно і реалізуються права та обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин. На стадії виконання (відбування) покарання кримінальна відповідальність втілюється в діяльності органів і установ виконання покарань, врегульованій Кримінально-виконавчим кодексом України. Однак, кримінальна відповідальність не завжди супроводжується призначенням покарання та його відбуванням, у зв'язку з чим реалізація кримінальної відповідальності може й не пов'язуватися з кримінально-виконавчими правовідносинами.

Припиняється кримінальна відповідальність, як і кримінально-правові відносини, за загальним правилом, з моменту погашення або зняття судимості (ст. 89 КК України). Проте кримінальна відповідальність може бути припинена і на більш ранньому етапі. Підстави такого припинення можуть бути різними,

наприклад, смерть особи, декриміналізація вчиненого нею діяння, перебіг строків давності (ст.ст. 49 і 80 КК України), звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45-48 КК України), видання акта амністії або помилування (ст.ст. 85-87 КК України) тощо. Однак, якщо особі призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, то в такому випадку кінцева межа кримінально-правових відносин відсутня.

3. У чинному КК України у ст. 2 передбачено, що «підставою кримінальної відповідальності визнається вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, що містить склад КП, передбаченого КК України». Тому у кримінальному законодавстві передбачена лише одна підстава кримінальної відповідальності – це склад КП.

Склад КП – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як кримінально-протиправне.

Але теорія кримінального права у межах цієї однієї підстави виділяє ще кілька:

- *юридична підстава* – це передбаченість суспільно-небезпечного діяння у КК України;
- *фактична* – це вчинення в реальній дійсності такого діяння;
- *процесуальна* – це обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили.

4. Кримінальна відповідальність може бути реалізована у трьох *формах*:

а) це засудження винного, виражене в обвинувальному вирокі суду, але не пов'язане з призначенням йому кримінального покарання (наприклад, у ч. 4 ст. 74 КК України зазначено, що особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних КП, КП, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною);

б) це засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбуття якої вона звільняється (наприклад, звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75-78 КК України));

в) це засудження особи з реальним відбуттям кримінального покарання.

Перша форма не створює для засудженого судимості. Але дві останні створюють судимість, як правовий наслідок засудження особи до конкретної міри покарання.

Питання до самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «кримінальна відповідальність».
2. Дайте визначення кримінально-правових відносин.
3. Коли виникає кримінальна відповідальність?
4. Яка підстава кримінальної відповідальності передбачена в Кримінальному кодексі України?
5. Назвіть форми реалізації кримінальної відповідальності.